אור הצפון — הנסתר שבנגלה

הנסתר שבנגלהא. אין לנו כל מושג ותפיסה נכונה בטרמינולוגיה של התורה הכתובה. כל מונח שבתורה הנהו כל כך רחב ועמוק, הכולל בתוכו מושגים כה דקים, עדינים ואצילים, אשר אין לבן תמותה שום השגה לעמוד על החוט המקשר את המושג אל הניב, את הרעיון אל המלה הכתובה, בלי פירושי חז"ל שגילו לנו רזי וסודי תורה.

תורת הנסתר היא מקצוע מיוחד בתורה, אבל גם תורת הנגלה - בבחינת "נסתר" היא לפי השגותינו אנו. אין קץ וגבול לדרגות והשלבים הרוחניים האצורים במלה אחת של תורה, בעולמות אין סופיים של חכמה נשגבה שהיא ספוגה בהם.

נקח לנו לדוגמא מושג של "מרמה", "עושק", ו"גזל". מה הבנתנו אנו בפירושן של המלים האלו ומהו מושגן האמיתי המקורי שבתורה.

כתוב: "כנען בידו מאזני מרמה לעשוק אהב" (הושע יב). "'כנען' - זה אליעזר; 'בידו מאזני מרמה' - שהיה יושב ושוקל בתו אם ראויה אם אינה ראויה; 'לעשוק אהב' - לעשוק אהובו של עולם - זה יצחק. אמר: 'אולי לא תאבה האשה, אתן לו בתי'. אמר לו אתה ארור ובני ברוך ואין ארור מתדבק בברוך" (ילקוט שמעוני חיי שרה קז). אליעזר עבד אברהם - "זיו איקונין שלו (של אליעזר) דומה לו (לאברהם)" ו"שליט ביצרו כמותו" (שם קו), והוא מילא את שליחותו בהצטיינות יתירה. שום פגימה ומעילה בשליחות לא היתה למעשה. התורה בעצמה מעידה על ישרותו ונאמנותו, ש"בעבור ששימש אותו צדיק באמונה יצא מכלל ארור לכלל ברוך" (שם קט), וכינו אותו בשם "ברוך ה'". אך אם בתוך תוכו תססה משאלה: "אתן לו בתי", ובלי שום תוצאות למעשה כי אם רצון גרידא, והרצון כשלעצמו כולו קודש לה', שהרי כתוב "ובו תדבק", ופירשו חז"ל: "וכי אפשר להידבק בו, כביכול, אלא הידבק בתלמידי חכמים", בכל זאת, מכיון שהיתה חסרה פה איזו שלמות בפנים הנפש, הוכתר בשמות גנאי של "מרמה" ו"עושק".

אם המחשבה הטהורה הזאת הופיעה בלבו בשעת ביצוע התפקיד שהיה מוטל עליו למלאותו בתור שליח - פגם הוא ונחשבת לתביעה עליו שאף על פי שמחשבה כזו היתה מחויבת המציאות, אבל אם היתה שלא בזמנה ושלא במקומה - פסולה היא ואינה רצויה ולזאת יקרא מרמה ועושק.

וכן אנו מוצאים במושג "גזל" (ראה במאמר הקודם דברי אביי שראה גזל בזה שיקח מתנות כהונה בזמן שיש מי שצריך יותר ממנו).

ועד היכן הדברים מגיעים בזה, מלמדנו המאמר הבא: "כל היודע בחבירו שהוא רגיל ליתן לו שלום יקדים לו שלום שנאמר, 'בקש שלום ורדפהו', ואם נתן לו ולא החזיר נקרא גזלן, שנאמר: 'ואתם בערתם הכרם גזלת העני בבתיכם'" (ברכות ו), ופירש רש"י: "גזילת העני - שאין לו כלום לגזול ממנו אלא שלא להשיב על שלומו".

צא וחשוב את המרחק הרב בין ליסטים מזוין במובנו הפשוט של "לא תגזול" - עד לידי השתמטות מהשבת ברכת שלום שאינו אלא ביטוי מוסרי שגם זה כלול באותה המלה "גזל".

במושגים דקים כאלה מפרשים גם את הלאו "לא תנאף". כתוב על בני עלי הכהנים: "ועלי זקן מאד ושמע את כל אשר יעשון בניו לכל ישראל ואת אשר ישכבון את הנשים הצובאות פתח אוהל מועד" (שמואל א ב:כב). ופירשו חז"ל: "מתוך ששהו את קיניהן ולא הלכו אצל בעליהן - מעלה עליהם הכתוב כאלו שכבום" (שבת נה). הרי לא היה כאן אלא חוסר זריזות מצד בני עלי, וזה גרם שהנשים בעצמן היו ממתינות עד למחרת כדי שתראינה בעיניהן שקיניהן קרבים ויהיו טהורות לקדשים וליכנם לעזרה (ראה רש"י שם), ובכל זאת מכיון שהיו צובאות בפתח אוהל מועד בתוך מחיצתם של הכהנים קצת יותר מכפי הדרוש, ולא חזרו לבעליהן, מתארים הדבר בבחינת "אשר ישכבון" וכאילו יש בזה משום "לא תנאף".

במעמד של התפשטות הגשמיות, במצב רוח מרומם וקדוש, במקום משכן כבוד ה' וברום הפסגה של המעמד האנושי, גם פגם קטן כזה לחטא ייחשב ודנים אותו כחמורי חמורות.

ומהו לא תרצח בתורה שמימית? הלבנת פנים, שיש בו "אזיל סומקא ואתי חיורא". ולא הלבנת פנים הבאה מתוך שרירות לב רע ומדות משחתות, כי אם אף במעשה תמר ויהודה. יהודה הוא שגרם שיוציאו את תמר לשריפה, והמעשים שלו גרמו לו אותה הבושה, בכל זאת החליטה תמר לקפח את פתיל חייה היא, ובלבד לא להלבין פניו ברבים. היא ראתה בזה מעשה רציחה ופסקה לעצמה "יהרג ועל יעבור", כבדין שפיכת דמים, שמוטב שתיהרג היא ולא תגרום לו "אזיל סומקא ואתי חיורא".

השגותינו מצומצמות, תפיסתנו מוגבלת, לבנו אטום והרגשותינו קהות ומאובנות מלהבין בחכמה האין סופית בלי הפירושים והביאורים של התורה המסורה על התורה הכתובה, ואך בתורה שבעל פה גילו לנו את התורה שבכתב.

ב. והנה מהדברים האמורים אנו למדים, לכאורה, כי בלי התורה ופירושיה, אין באפשרותו של האדם להגיע למושגים כאלה בחיובים המוטלים עליו. אולם חז"ל מגלים לנו ששכלו של האדם כה רב וכה עמוק שמתוכו לבד יכול הוא להשיג את מושגי התורה. חז"ל אמרו: "אילמלא לא ניתנה תורה היינו למדים צניעות מחתול, גזל מנמלה, עריות מיונה, דרך ארץ מתרנגול" (עירובין ק:), כלומר, גם בלי אש דת מהשמים, בכוחו של האדם לעמוד מעצמו על סעיפי החכמה ועיקרי הדעת הגלויים בתורת ה'. גם בלי שיערו על האדם רוח ממרום, באפשרותו בתור "בעל שכל", בתור דמות רוחנית נשגבה, לעמוד על מצוותיה ואזהרותיה של התורה, מתוך הבריאה עצמה. אף אם לא ניתנה התורה, היה בכוחו לקחת לו למורה ולעשות לו לרב - את עצם הבריאה, את מהות ההויה, לאזן ולחקור טבעם ודרכם של כל יציר וכל נברא, כל חי וכל צמח, ולאסוף ולקבץ יד על יד עיקרי תבונה ויסודי דעת המוטבעים בהם, ועל פיהם לגבש וליצור את תורת חייו, תורת האדם לפי מושגיה העליונים. כי כשם שאין לנו השגה בתורה הכתובה, כך אין לנו השגה בגדלותו של האדם. אנו רואים את ה"הילל בן שחר" אחרי נפילתו משמים ארצה. אנו רואים את ענק הרוח, אחרי שנתכווץ ונתקטן. מכירים אנו את האדם אחרי שירד מגדולתו הרוחנית ואחרי שמהמאור הרוחני הגדול בשאר רק זיק קטן. אבל בתורת חז"ל אנו למדים מהי גדולתו של האדם וכמה עליונים מושגיו.

ועם כל זה עדיין לא נגענו בשיא עליונותו של האדם. כל המושגים האמורים אינם אלא אחרי התמעטות האדם, לאחר שנפל ממדריגתו והגיע למצב שעליו ללמוד מהטבע ומהבריאה. אבל לפי עצם מציאותו השמימית, שנאמר עליו "ותחסרהו מעט מאלהים" (תהלים ח), מושגיו הם למעלה מהם לאין שיעור, שאין לבו כל תפישה בהם.

חז"ל אומרים: "היה ר' מאיר אומר: כשהיו ישראל זכאים, היו מעידים בעצמם וכו', קלקלו בעצמם וכו' העיד בהם שבט יהודה ובנימין וכו', קלקלו שבט יהודה וכו' העיד בהם הנביאים וכו', קלקלו בנביאים וכו' העיד בהם השמים וכו' קלקלו בשמים וכו' העיד בהם את הארץ וכו', קלקלו בארץ וכו', העיד בהם הדרכים וכו', קלקלו בדרכיו וכו' העיד בהם ההרים וכו', קלקלו בהרים וכו' העיד בהם הגויים וכו' קלקלו בגויים וכו' העיד בהם את הבהמה וכו', קלקלו בבהמה וכו' העיד בהם את החיה וכו', קלקלו בחיה וכו' העיד בהם את הדגים וכו', קלקלו בדגים וכו' העיד בהם את הנמלה, שנאמר 'לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם'. רבי שמעון בן אלעזר אומר עלוב היה אדם זה שצריך ללמוד מן הנמלה, שצריך ללמוד ולא למד" (ירושלמי כלאים ט:ג).

הרי כמה קלקל האדם וכמה מדריגות ירד עד שהוא צריך ללמוד ולחכם מהנמלה. אבל לוא זכה האדם, היה עומד בכמה וכמה מדריגות יותר גבוהות ולומד מעצמו, שהוא מבחר הבריאה ויציר כפיו של הקדוש ברוך הוא. וגם בקרב האדם עצמו, הרי יש חלק גבוה יותר, שהוא "נשמת חיים", חלק אלוה ממעל. והרי אין סוף ושיעור למושגים העליונים שהיה מגיע להם. ואחרי הכל, עדיין לא היה מגיע לשיאי המושגים, וניתנה לו תורה משמים שהיתה מונחת בחיקו של הקדוש ברוך הוא כדי ללמוד ממנה חכמה אלהית ולדעת מה חובתו בעולמו.